[2022] 3 एस. सी. आर. 1035

शोभाबई नारायण शिंदे

वि.

विभागीय आयुक्त, नाशिक विभाग, नाशिक आणि इतर.

(दिवाणी अपील क्रमांक 55/2022)

जानेवारी 04, 2022

[ए. एम. खानविलकर आणि सी. टी. रविकुमार, न्यायमूर्ती]

महाराष्ट्र ग्राम पंचायत कायदा, 1959- कलम 14 बी (1)-.राज्य निवडणूक आयोगाने विहित केलेल्या वेळेच्या आत आणि पद्धतीनुसार निवडणूक खर्चाचा हिशेब नोंदवण्यात अपयशी ठरल्याबद्दल, अशा अपयशाचे कोणतेही योग्य कारण किंवा समर्थन न दिल्याच्या कारणावरून जिल्हाधिकारी यांनी सरपंच व सदस्यांना महाराष्ट्र ग्राम पंचायत कायदा, 1959-1 च्या कलम 14 बी (1) अन्वये अपात्र ठरवण्यास नकार देणाऱ्या आदेशाविरुद्ध विभागीय आयुक्तांसमोर अपील दाखल केले जाऊ शकते का.-राज्य निवडणूक आयोगाच्या किंवा त्याच्या प्रतिनिधीच्या आदेशाविरुद्ध अपील करण्याचा

कोणताही उपाय नाही. जिल्हाधिकारी यांनी कलम 14 ब (1), प्रमाणे सरपंचाच्या/सदस्याच्या अपात्रतते ची तक्रार फेटाळणे किंवा कार्यवाही रद्द करणे - तो आदेश अंतिम ठरतो आणि जर तो आदेश जिल्हाधिकारी यांनी प्रतिनिधी म्हणून पारित केला तर तो राज्य निवडणूक आयोगानेच मंजूर केला असल्याचे मानले जाते - त्यानंतर राज्य निवडणूक आयोगही अशा आदेशाचा पुनर्विचार किंवा पुनरावलोकनाच्या नावाखाली कोणत्याही प्रकारे हस्तक्षेप करू शकत नाही - असे असले पाहिजे की जिल्हाधिकारी यांच्या अशा आदेशावर हस्तक्षेप करण्यासाठी विभागीय आयुक्तांना कोणताही अधिकारक्षेत्र (प्रारंभापासून) नसेल.

अपील -ज्या प्राधिकरणाने/पदाधिकाऱ्याने अर्ज फेटाळला असेल त्याच प्राधिकरणासमोर अपील होऊ शकत नाही.

अपील मान्य करीत असताना, असे आयोजित केले की,

1. महाराष्ट्र ग्राम पंचायत कायदा, 1959 च्या कलम 14 बी (2) चा अधिकार हा कलम 14 बी (1) अंतर्गत अपात्रतेचा आदेश दिल्यानंतरच लागू होतात.जेथे अर्ज किंवा सरपंच/सदस्याला अपात्र घोषित करण्याची

कार्यवाही नाकारली जाते किंवा रद्द केली जाते अशा प्रकरणात पहिली बाब अजिबात सक्रिय केली जात नाही. इतर कोणताही दृष्टिकोन घेतल्यास कलम 14 बी (1) अंतर्गत राज्य निवडणूक आयोगाने वापरलेल्या अधिकाराविरूद्ध त्याच्या (त्याच्या प्रतिनिधी) समोर अपील केले जाऊ शकते अशा स्थितिविशेष अपरिहार्यपणे परिणाम होतो. ज्या प्राधिकरण/पदाधिकाऱ्याने संबंधित सदस्याला अपात्र घोषित करण्यासाठी याचिका फेटाळणे बाबतचा आदेश दिला होता त्याच प्राधिकरण/पदाधिकाऱ्यापुढे अपील होऊ शकत नाही. एखाद्या व्यक्तीला अपात्र घोषित करण्याचा अर्ज नाकारणाऱ्या आदेशाविरूद्ध अपील करण्याचा स्पष्ट वैधानिक हेतू नसल्यास, असा आदेश पारित केल्यावर राज्य निवडणूक आयोगाद्वारे (किंवा त्याचा प्रतिनिधी, यथास्थिती) कलम 14 बी अंतर्गत असलेले अधिकार पूर्णपणे संपुष्टात आले पाहिजेत. [परिच्छेद 14] [1041-एफ-एच; 1042-ए]

2. प्राधान्याने, जर राज्य निवडणूक आयोग किंवा त्याच्या प्रतिनिधीने कलम 14 बी (1) अंतर्गत सुरू केलेली संबंधित व्यक्ती किंवा सदस्याविरूद्धची कार्यवाही गुणदोष नसलेली किंवा इतर कोणत्याही कारणास्तव नाकारली किंवा मागे घेतली, तर तक्रारदाराकडे अशा निर्णयाविरूद्ध अपील करण्याचा उपाय नाही. असा आदेश अंतिम ठरतो आणि तो अजिबात अपील

करण्यायोग्य नसतो. खरे तर, राज्यघटनेच्या कलम 226 अंतर्गत घटनात्मक न्यायालयासमोर त्यावर खटला भरला जाऊ शकतो.[परिच्छेद 18] [1043-एफ-जी]

3. राज्य निवडणूक आयोगाच्या किंवा त्याच्या प्रतिनिधीच्या-कलम 14 बी (1) अन्वये तक्रार फेटाळण्याच्या किंवा अपात्र ठरलेल्या सरपंचाच्या/सदस्याच्या घोषणेसाठीची कार्यवाही मागे घेण्याच्या आदेशाविरुद्ध अपील करण्याचा कोणताही उपाय सुचवण्यात आलेला नाही. सदरील आदेश अंतिम ठरतो आणि जिल्हाधिकारी यांनी प्रतिनिधी म्हणून पारित केला तर तो राज्य निवडणूक आयोगानेच मंजूर केला असल्याचे मानले जाते.त्यानंतर राज्य निवडणूक आयोगही अशा आदेशावर पुनर्विचार किंवा पुनरावलोकनाच्या नावाखाली कोणत्याही प्रकारे हस्तक्षेप करू शकत नाही. असे आहे की, विभागीय आयुक्तांना जिल्हाधिकारी यांच्या अशा आदेशावर आक्षेप करण्याचा कोणताही अधिकारक्षेत्र (सुरुवातीपासून) नसेल.[परिच्छेद 21] [1044-ई-एफ]

सुचिता मुरलीधर केवटी (सरपंच) आणि इतर विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य आणि इतर. **2013 (6) Mh.L.J. 414** आणि श्री गुलाबराव वि. महाराष्ट्र राज्य आणि इतर**. (औरंगाबाद येथील मुंबई खंडपीठातील**

उच्च न्यायालयाचा निर्णय, लेखी याचिका क्र. 12276/2021 मध्ये 3.12.2021 वर निर्णय)-संदर्भित.

दिवाणी अपील अधिकारक्षेत्र 2022 चा दिवाणी अपील क्रमांक 55.

2019 च्या याचिका क्रमांक 9244 मध्ये औरंगाबाद येथील मुंबई न्यायपीठातील उच्च न्यायालयाच्या दिनांक 17.12.2020 च्या निकाल आणि आदेशावरून.

सोबत.

दिवाणी अपील क्रमांक 56/2022

सुधांशू एस. चौधरी, अपीलकर्त्याचे वकील.

निशांत रमाकांतराव कातनेश्वरकर, शिरीष के. देशपांडे, सचिन पाटील, प्रतिवादींसाठी वकील.

न्यायालयाचा निर्णय ए. एम. खानविलकर, न्यायमूर्ती, यांनी दिला

1. मंजूर दिली.

2. या याचिकांमधील मुख्य मुद्दा असा आहे की, राज्य निवडणूक आयोगाने विहित केलेल्या वेळेच्या आत आणि पद्धतीनुसार निवडणूक खर्चाचा हिशेब

नोंदवण्यात अपयशी ठरल्याबद्दल, अशा अपयशाचे कोणतेही योग्य कारण किंवा समर्थन न देता, पंचांना अपात्र ठरवण्यास नकार देणाऱ्या महाराष्ट्र ग्राम पंचायत कायदा, 1959-1 च्या कलम 14 बी (1) अन्वये जिल्हाधिकारी यांनी दिलेल्या आदेशाविरुद्ध विभागीय आयुक्तांसमोर अपील दाखल केले जाऊ शकते का ?

3. थोडक्यात सांगायचे तर, अपीलकर्त्यांनी नवीन पंचायत निवडण्यासाठी सप्टेंबर 2018 मध्ये झालेल्या निवडणुका लढवल्या. एस. एल. पी. (सी) क्र. 295/2021 या अपीलातील अपीलकर्त्याची महाराष्ट्र राज्यातील ग्राम पंचायत, कुसुंबा, तालुका आणि जिल्हा धुळेचा सरपंच म्हणून जनतेतून थेट निवड झाली होती, तर एस. एल. पी. (सी) क्र. 451/2021 या अपीलातील अपीलकर्त्याची त्याच ग्राम पंचायतीचा सदस्य म्हणून निवड झाली होती.

4. प्रतिवादी क्रमांक 2 ने प्रतिवादी क्रमांक 5-जिल्हाधिकारी यांच्या कार्यालयात दोन विवाद अर्ज ज्याचा क्रमांक 10/2019 व 11/2019 असे दाखल केले, ज्यात कलम 14 बी (1) अंतर्गत घोषणा करण्याची मागणी केली गेली-की येथे अपीलकर्ते उभे आहेत. निर्धारित वेळेत निवडणूक खर्च सादर न केल्याबद्दल अपात्र ठरवण्यात आले. जिल्हाधिकारी यांनी संबंधित पुराव्याच्या आणि प्रतिस्पर्धी पक्षांच्या म्हणण्यांचा विचार केल्यानंतर, दोन्ही

विवाद अर्ज त्यात काहीही गुणवत्ता नसल्याच्या कारणावरून दिनांक 5.2.2019 रोजी स्वतंत्र निर्णय आणि आदेशाद्वारे फेटाळले.

5. त्यानंतर प्रतिवादी क्रमांक 2 ने विभागीय आयुक्त, नाशिक क्षेत्र, नाशिक 2 यांच्यासमोर अपील करून जिल्हाधिकारी यांनी त्यांचे विवाद अर्ज फेटाळणे शुद्धतेवर प्रश्नचिन्ह उपस्थित केले.विभागीय आयुक्तांनी दिनांक 15.07.2019 रोजी स्वतंत्र निकाल आणि आदेशाद्वारे दोन्ही अपीलांना मंजूर केले आणि त्याद्वारे अपीलकर्त्यांना ग्राम पंचायतचे सरपंच/सदस्य म्हणून राहण्यासाठी अपात्र घोषित केले.

6. व्यथित वाटल्याने, अपीलकर्त्यांनी औरंगाबाद येथील मुंबई खंडपीठातील उच्च न्यायालयासमोर रिट याचिका क्रमांक 9244/2019 आणि 9245/2019 दाखल केल्या.

7. विचारात घेण्यासाठी एकच प्रश्न निर्माण झाल्यामुळे, उच्च न्यायालयाने दिनांक 17.12.020 च्या निकाल आणि आदेशाद्वारे दोन्ही रिट याचिका फेटाळून लावल्या आणि विभागीय आयुक्तांनी अपीलकर्त्यांविरुद्ध दिलेल्या अपात्रतेच्या आदेशाला दुजोरा दिला.

8. उच्च न्यायालयासमोर मुख्य प्रश्न हा होता की प्रतिवादी क्रमांक 2 ने दाखल केलेले अपील विभागीय आयुक्तांच्या अधिकारक्षेत्रात चालवू शकण्याबाबत होते. कारण, 1959 च्या कायद्यात विद्यमान सदस्याला अपात्र घोषित करण्यासाठीचा अर्ज फेटाळण्याच्या कलम 14 बी (1) अंतर्गत जिल्हाधिकारी यांनी दिलेल्या आदेशाविरुद्ध अपील करण्याची तरतूद नाही. पुढे, विभागीय आयुक्तांसमोर कलम 14 बी (1) अंतर्गत जिल्हाधिकारी यांनी घेतलेल्या निर्णयाच्या परिणामी प्रदान केलेला उपाय, अपात्रता काढून टाकण्यापुरता किंवा अशा कोणत्याही अपात्रतेचा कालावधी कमी करण्यापुरता मर्यादित आहे. तथापि, जिल्हाधिकाऱ्यांनी सरपंचाच्या/सदस्याच्या अपात्रतेसाठीचा अर्ज फेटाळला असेल तर 1959 च्या कायद्यात अपील करण्याच्या पुढील उपायाची तरतूद नाही. उच्च न्यायालयाने हा युक्तिवाद फेटाळला आणि असे मत व्यक्त केले की विभागीय आयुक्तांसमोर कलम 14 बी (2) अंतर्गत अपील करून जिल्हाधिकारी यांच्या अशा निर्णयाला आव्हाहन देणे हे पीडित अर्जदारांसाठी खुले आहे. या निष्कर्षाला दुजोरा देण्यासाठी, उच्च न्यायालयाने कलम 16 (2) अन्वये विभागीय आयुक्तांसमोर कलम 16 (2) अन्वये जिल्हाधिकाऱ्यांच्या आदेशाविरूद्ध केलेल्या याचिकेच्या उपचाराची तुलना केली.

सुचिता मुरलीधर केवटी (सरपंच) आणि इतर विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य आणि इतर. पुढे, अपील (याचिका) स्वीकारण्यासाठी विभागीय आयुक्तांच्या अधिकारक्षेत्राशी संबंधित आक्षेप फेटाळल्यानंतर, उच्च न्यायालयाने विभागीय आयुक्तांनी गुणधर्मांच्या आधारे जिल्हाधिकारी यांचा निर्णय उलटवण्याच्या घेतलेल्या दृष्टिकोनाची पुष्टी करण्यास सुरुवात केली. त्यानुसार, अपीलकर्त्यांनी दाखल केलेल्या रिट याचिका फेटाळण्यात आल्या.

9. आम्ही अपीलकर्त्यांचे विद्वान वकील सुधांशू एस. चौधरी आणि प्रतिवादी क्रमांक 2 चे विद्वान वकील निशांत आर. कतंनेश्वरकर यांचे म्हणणे ऐकले आहे. त्यांनी, कमी-अधिक प्रमाणात, संबंधित पक्षांनी उच्च न्यायालयासमोर घेतलेल्या भूमिकेचा पुनरुच्चार केला आहे.

10. अपात्र ठरवण्यासाठी, पंचायतीचा सदस्य होण्यासाठी आणि तशाच प्रकारे कायम राहण्याची तरतूद 1959 च्या कायद्याच्या कलम 14 5 मध्ये अंतर्भूत आहे. 6.5.2010 पासून 2010 मध्ये दुरुस्तीद्वारे समाविष्ट केलेल्या अटींपैकी एक कलम 14 (1) मधील कलम (जे-4) आहे. एखाद्या व्यक्तीला राज्य निवडणूक आयोगाने कायद्याच्या कलम 14 बी अंतर्गत अपात्र ठरवले तर ती व्यक्ती पंचायतीची सदस्य राहणार नाही किंवा तशीच राहील, असा अंदाज त्यात वर्तवण्यात आला आहे. 2010 मध्ये याच दुरुस्ती कायद्याद्वारे

कलम 14 बी 6 देखील समाविष्ट करण्यात आले होते. हे राज्य निवडणूक आयोगाला एखाद्या व्यक्तीला (पंचायत सदस्याला) अशा प्रकारे पारित केलेल्या आदेशाच्या तारखेपासून पाच वर्षांच्या कालावधीसाठी पंचायत सदस्य राहण्यासाठी किंवा निवडणूक लढवण्यासाठी अपात्र घोषित करण्यास सक्षम करते, जर त्याने आवश्यक वेळेच्या आत आणि पद्धतीनुसार निवडणूक खर्चाचा हिशेब दाखल करण्यात अयशस्वी ठरला असेल.

11. 1959 च्या कायद्याच्या कलम 10 ए (2) 7 सह भारतीय राज्यघटनेच्या कलम 243-के नुसार, राज्य निवडणूक आयोगाने आपल्या सक्षम अधिकारांचा वापर करत, 1959 च्या कायद्याच्या कलम 14 बी अंतर्गत राज्य सरकारच्या अधिकाऱ्यांना आपले अधिकार सोपवण्यासाठी दिनांक 19.11.2010 रोजी आदेश जारी केला. नमूद केलेल्या आदेशाच्या खंड ब मध्ये असे नमूद केले आहे की कलम 14 बी (1) अंतर्गत राज्य निवडणूक आयोगाला प्रदान केलेले अधिकार जिल्ह्याच्या संबंधित जिल्हाधिकारी यांच्याकडे निहित असतील आणि कलम 14 बी (2) अंतर्गत त्यांना प्रदान केलेले अधिकार संबंधित विभागीय आयुक्तांकडे निहित असतील.

12. या आदेशानुसार, राज्य निवडणूक आयोगाने कलम 14 बी (1) अंतर्गत आपले अधिकार वापरण्यासाठी जिल्हाधिकारी यांना अधिकृत केले आहे. तर विभागीय आयुक्तांद्वारे कलम 14 बी (2) अंतर्गत अधिकार.

10(A) राज्य निवडणूक आयोग.

(2) राज्य निवडणूक आयुक्त, आदेशाद्वारे, त्याचे कोणतेही अधिकार आणि कार्य आयोगाच्या कोणत्याही अधिकाऱ्याला किंवा तहसीलदार पदाच्या खाली नसलेल्या राज्य सरकारच्या कोणत्याही अधिकाऱ्याला सोपवू शकेल.

राज्य निवडणूक आयोग, महाराष्ट्र

नवीन प्रशासकीय इमारत, समोर. मंत्रालय, मॅडम कामा रोड, मुंबई-400 032 दिनांकः19.11.2010

आदेश

जिल्हा परिषद, पंचायत समिती आणि ग्रामपंचायतीच्या निवडणुका लढवणाऱ्या उमेदवारांनी विहित पद्धतीने खर्चाचा हिशेब सादर न केल्यास त्यांना अपात्र ठरवण्याचे अधिकार प्रदान करण्याबाबत.

नंबर एस. ई. सी./झेड. पी. पी. एस./2010/एल. क्रमांक 9/के. ए.-7:भारतीय राज्यघटनेच्या कलम क्रमांक 243-के, तसेच महाराष्ट्र जिल्हा परिषद आणि पंचायत समिती कायदा, 1961 च्या कलम 9 ए (2) आणि मुंबई ग्राम पंचायत कायदा, 1958 च्या कलम 10 ए (2) द्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांतर्गत आणि इतर अधिकारांचा वापर करून महाराष्ट्र राज्य निवडणूक आयुक्त खालील आदेश देतातः

(अ) महाराष्ट्र जिल्हा परिषद आणि पंचायत समिती कायदा, 1961 च्या कलम 15 (ब) (1) आणि 62 (अ) च्या तरतुदींनुसार प्रदान केलेले अधिकार याद्वारे संबंधित जिल्हाधिकारी यांच्याकडे निहित आहेत. त्याचप्रमाणे कलम 15 (ब) (2) आणि 62 (ब) (1) अंतर्गत प्रदान केलेले अधिकार याद्वारे संबंधित विभागीय आयुक्तांकडे निहित आहेत.

(ब) मुंबई ग्राम पंचायत कायदा, 1958 च्या कलम 14 (ब) (1) च्या तरतुदींनुसार प्रदान केलेले अधिकार याद्वारे संबंधित जिल्हाधिकारी यांच्याकडे निहित आहेत. त्याचप्रमाणे कलम 14 (ब) (2) अंतर्गत प्रदान केलेले अधिकार याद्वारे संबंधित विभागीय आयुक्तांकडे निहित आहेत.

निवडणूक आयुक्तांच्या आदेशानुसार. (भर देण्यात आला)

त्यानंतर संबंधित राज्य सरकारी अधिकाऱ्यांना नियुक्त केलेल्या अधिकाराचा वापर सायलोसमध्ये करण्यासाठी नियुक्त केले जाते. त्यामुळे कलम 14 बी (1) अन्वये राज्य निवडणूक आयोगाचा पंचायतचा सरपंच/सदस्य अपात्र घोषित करण्याचा अधिकार विभागीय आयुक्तांऐवजी जिल्हाधिकारी वापरणार आहेत. त्याचप्रमाणे, विभागीय आयुक्त केवळ कलम 14 बी (2) मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या बाबींच्या संदर्भात-उप-कलम (1) अंतर्गत झालेली अपात्रता काढून टाकण्यासाठी किंवा अशा अपात्रतेचा कालावधी कमी करण्यासाठी अधिकार वापरू शकतात. कोणत्याही परिस्थितीत, संबंधित मुद्द्यांवर निर्णय घेण्याचा अधिकार राज्य निवडणूक आयोगाचा असतो, ज्याचा वापर यापुढे संबंधित प्रतिनिधी नमूद केलेल्या आदेशात निर्दिष्ट केलेल्या बाबींच्या संदर्भात करू शकतो.

13. विशेष म्हणजे, कलम 14 बी (1) अंतर्गत सरपंच/सदस्याला अपात्र ठरवण्यास नकार देणाऱ्या जिल्हाधिकारी (किंवा राज्य निवडणूक आयोगाच्या) आदेशाविरुद्ध कोणतेही अपील केले जात नाही. त्याचप्रमाणे, विभागीय आयुक्तांच्या (किंवा राज्य निवडणूक आयोगाच्या) आदेशाविरोधातही कलम 14 बी (2) अंतर्गत अपील केले जात नाही.

पंच/पंचायत सदस्याला अपात्र घोषित करणाऱ्या कलम 14 बी (1) अंतर्गत जिल्हाधिकारी (किंवा स्वतः राज्य निवडणूक आयोग) यांनी दिलेल्या आदेशाविरूद्ध एक मर्यादित खिडकी विभागीय आयुक्तांसमोर (किंवा राज्य निवडणूक आयुक्त, जर कलम 14 बी (1) अंतर्गत आदेश राज्य निवडणूक आयोगानेच पारित केला असेल किंवा करायचा असेल तर) अशी अपात्रता काढून टाकण्यासाठी किंवा पात्र प्रकरणांमध्ये त्याचा कालावधी कमी करण्यासाठी खुली ठेवली जाते. थोडक्यात सांगायचे तर, कलम 14 बी अंतर्गत राज्य निवडणूक आयोगाने वापरलेल्या अधिकाराच्या स्वरूपासाठी, कायद्याने अपील करण्याच्या कोणत्याही उपायाची कल्पना केलेली नाही.

14. कलम 14 बी च्या उप-कलम (1) किंवा (2) अंतर्गत दिलेले राज्य निवडणूक आयोगाचे अधिकार, जरी एखाद्या व्यक्तीच्या अपात्रतेशी संबंधित असले, तरी ते दोन वेगवेगळ्या गटांमध्ये काम करतात. त्यामध्ये, कलम 14 बी (1) अंतर्गत अपात्रतेचा आदेश दिल्यानंतरच कलम 14 बी (2) अंतर्गत अधिकार लागू होतो. जेथे अर्ज किंवा सरपंच/सदस्याला अपात्र घोषित करण्याची कार्यवाही नाकारली जाते किंवा रद्द केली जाते अशा प्रकरणात पहिली बाब अजिबात सक्रिय केली जात नाही. इतर कोणताही दृष्टिकोन बाळगल्यास अपरिहार्यपणे अशी स्थितिविशेष निर्माण होईल जिथे राज्य

निवडणूक आयोगाने कलम 14 बी (1) अंतर्गत वापरलेल्या अधिकाराविरुद्ध त्याच्या (त्याच्या प्रतिनिधी) समोर अपील केले जाऊ शकते. हे मान्य करता येत नाही. कारण, ज्या प्राधिकरण/पदाधिकाऱ्याने संबंधित सदस्याला अपात्र घोषित करण्यासाठी ची याचिका फेटाळली होती त्याच प्राधिकरण/पदाधिकाऱ्यापुढे अपील होऊ शकत नाही. स्पष्ट वैधानिक हेतूशिवाय एखाद्या व्यक्तीला अपात्र घोषित करण्याचा अर्ज नाकारणाऱ्या आदेशाविरूद्ध अपील करण्यासाठी, असा आदेश दिल्यानंतर राज्य निवडणूक आयोगाद्वारे (किंवा त्याच्या प्रतिनिधीद्वारे, यथास्थिती) कलम 14 बी अंतर्गत असलेले अधिकार पूर्णपणे संपुष्टात आले पाहिजेत.

15. निःसंशयपणे, अपात्रतेसंबंधीचा प्रस्ताव नाकारणारा अधिकारी, त्याच्या स्वतःच्या आदेशावर "अपील" करू शकत नाही. विशेष म्हणजे, राज्य निवडणूक आयोगाला किंवा त्याच्या प्रतिनिधीला कायद्याच्या कलम 14 बी (1) किंवा 14 बी (2) अंतर्गत पारित केलेल्या स्वतःच्या निर्णयाचा आढावा घेण्याचा कोणताही स्पष्ट अधिकार दिलेला नाही.कलम 14 बी (2) अंतर्गत विभागीय आयुक्तांना दिलेला अधिकार, सामान्य कलम कायदा, 1897 च्या कलम 21 नुसार अपात्रता लादण्याचा अधिकार दर्शवितो, हा प्रतिवादी क्रमांक 2 चा युक्तिवाद आम्हाला मान्य होत नाही आणि तो केवळ नाकारला

गेला पाहिजे असे नमूद करणे आवश्यक आहे. त्याचप्रमाणे, हे केसस ओमिससचे प्रकरण आहे असा प्रतिवादी क्रमांक 2 चा युक्तिवाद आम्ही नाकारतो. मात्र, विधिमंडळाचा हेतू आणि ज्या व्यवस्थेमध्ये संबंधित तरतुदी जोडल्या गेल्या आहेत, त्यामुळे असा अधिकार प्रतिनिधीला (विभागीय आयुक्त) देण्यात आला नव्हता, यात कोणतीही शंका नाही, कारण तो स्वतः राज्य निवडणूक आयोगातच नाही.

16. तथापि, उच्च न्यायालयाने कायद्याच्या कलम 16 (2) 9 अंतर्गत तर्कशास्त्राचा संदर्भ देऊन या प्रश्नाचे उत्तर दिले. उच्च न्यायालयाने वादग्रस्त निकालाच्या परिच्छेद 2 मध्ये (विभागीय आयुक्तांना अधिकारक्षेत्र होते का) स्वतःसमोर चुकीचा प्रश्न उपस्थित केला आहे हे आम्ही पाहण्यास घाई करतो. कलम 14 बी (1) अन्वये जिल्हाधिकाऱ्यांच्या आदेशाविरूद्ध कलम 16 (2) अन्वये अपील दाखल करणे आणि ज्याचा परिणाम म्हणून तो चुकीच्या निष्कर्षावर पोहोचला.

17. संमतीने, कलम 16 ही एक तरतूद आहे जी पंचायत सदस्य म्हणून कायम राहण्याच्या अपात्र ठरवते, परिणामी अपात्रता येते किंवा कायद्याच्या कलम 14 अंतर्गत असे घोषित केले गेले आहे. कलम 14 बी (1) अंतर्गत आदेशाच्या आधारे कलम 14 बी अंतर्गत जेव्हा एखादा सरपंच/सदस्य अपात्र ठरतो,

तेव्हा दोन परिस्थिती उद्भवतात-पहिली म्हणजे संबंधित व्यक्ती कलम 14 बी (2) अंतर्गत त्याची अपात्रता काढून टाकण्यासाठी किंवा अशा अपात्रतेचा कालावधी कमी करण्यासाठी पर्याय वापरू शकते. दुसरे म्हणजे अशा अपात्रतेमुळे जागा रिक्त झाली आहे की नाही या प्रश्नावर निर्णय घेण्याचे दायित्व जिल्हाधिकारी यांच्यावर निश्चित केले आहे. त्या प्रश्नाचे संदर्भात कलम 16 (2) प्रथमतः जिल्हाधिकारी यांनी उत्तर देणे आवश्यक आहे आणि त्यानंतर अशी रिक्त जागा भरण्यासाठी पाठपुरावा करणे आवश्यक आहे. तथापि, कलम 16 च्या उप-कलम (2) ला संदर्भित अशा प्रश्नावरील जिल्हाधिकारी यांचा निर्णय राज्य सरकार किंवा राज्य सरकारच्या प्रतिनिधीसमोर स्पष्टपणे अपील करण्यायोग्य करण्यात आला आहे. कलम 14 बी (1) मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या प्रसंभाविक प्रक्रिया परिणाम असूनही ती पूर्णपणे वेगळी व्यवस्था आहे- एखाद्या सरपंच किंवा सदस्याला अपात्र घोषित करणे. हा प्रश्न जिल्हाधिकारी ठरवतात, तो मूलतः राज्य निवडणूक आयोगाचा प्रतिनिधी म्हणून त्यांच्या क्षमतेनुसार असतो आणि कायदेशीररीत्या राज्य निवडणूक आयोगानेच ठरवला असल्याचे मानले जाते. असे असले तरी, कलम 16 अंतर्गत जिल्हाधिकारी यांनी ठरवलेला प्रश्न, एका अर्थाने, अपात्रतेच्या आदेशामुळे रिक्त जागा निर्माण झाली होती की नाही हे

शोधण्यासाठी आणि ती रिक्त जागा भरण्यासाठी त्यांना देण्यात आलेला काम हे त्यांचे कायदेशीर काम आहे.

18. प्राधान्याने, जर राज्य निवडणूक आयोग किंवा त्याच्या प्रतिनिधीने कलम 14 बी (1) अंतर्गत सुरू केलेली संबंधित व्यक्ती किंवा सदस्याविरूद्धची कार्यवाही ही त्यामध्ये काही गुणवत्ता नसल्याच्या किंवा इतर कोणत्याही कारणास्तव खारीज केली तर, तक्रारदाराकडे अशा निर्णयाविरूद्ध अपील करण्याचा उपाय नाही. असा आदेश अंतिम ठरतो आणि तो अजिबात अपील करण्यायोग्य नसतो. खरे तर, भारतीय राज्यघटनेच्या कलम 226 अंतर्गत घटनात्मक न्यायालयासमोर त्यावर याचिका केली जाऊ शकतो.

19. उच्च न्यायालयाने सुचिता मुरलीधर केवटी 10 मधील निर्णयाला मान्यता दिली आहे.खरे तर, त्या निर्णयातील स्पष्टीकरण यात आहे निवडून आलेल्या सदस्याला अपात्र ठरवण्यात आले आहे असे जाहीर करण्यासाठी कलम 14बी अंतर्गत दाखल केलेल्या अर्जाचा संदर्भ.तथापि, नोंदवलेल्या निर्णयाच्या परिच्छेद 9 मधील निरीक्षणांचा पूर्णपणे चुकीचा अर्थ लावला गेला आहे आणि सध्याच्या प्रकरणाच्या वास्तविक स्थितिविशेषचा गैरवापर केला गेला आहे.

20. 3.12.2021 वर निर्णय घेतलेल्या रिट याचिका क्र. 12276/2021 मधील उच्च न्यायालयाच्या त्याच खंडपीठाच्या आणखी एका निर्णयाकडेही आमचे लक्ष वेधले गेले आहे.या निकालात, कायदेशीर स्थिती योग्यरित्या स्पष्ट केली गेली आहे की कलम 14 बी (1) आणि कलम 16 अंतर्गत प्रक्रिया पूर्णपणे भिन्न आहेत, जरी ती अपात्रता आणि त्यातून उद्भवलेल्या रिक्ततेच्या प्रकरणाशी संबंधित आहेत. जर जिल्हाधिकारी तक्रार फेटाळून लावतात आणि संबंधित सरपंचाच्या/सदस्याच्या बाजूने कार्यवाही मागे घेतात, तर कोणत्याही रिक्त जागेचा प्रश्नच उद्भवणार नाही. याउलट, जर जिल्हाधिकाऱ्यांनी सदस्याला अपात्र घोषित केले असेल, तर कलम 16 अन्वये पुढील कार्यवाहीचा मुद्दा जिल्हाधिकाऱ्यांनी विचारात घेणे आवश्यक आहे, त्यानंतर अशा अपात्रतेमुळे काही जागा रिक्त झाली आहे का हे शोधणे आवश्यक आहे. या दोन्ही वेगवेगळ्या प्रक्रिया आहेत.

21. या प्रकरणाचा कोणताही दृष्टिकोन घेतल्यास, आक्षेपार्ह निकालातील उच्च न्यायालयाचे मत ग्राह्य धरले जाऊ शकत नाही. आम्ही असा निष्कर्ष काढतो की राज्य निवडणूक आयोगाच्या किंवा त्याच्या प्रतिनिधीच्या, कलम 14 बी (1) अन्वये तक्रार फेटाळण्याच्या किंवा अपात्र ठरलेल्या सरपंचाच्या/सदस्याच्या घोषणेसाठीची कार्यवाही मागे घेण्याच्या

आदेशाविरुद्ध अपील करण्याचा कोणताही उपाय नाही. तो आदेश अंतिम ठरतो आणि प्रतिनिधी म्हणून जिल्हाधिकारी यांनी मंजूर केला असला तरी तो राज्य निवडणूक आयोगानेच मंजूर केला असल्याचे मानले जाते. त्यानंतर राज्य निवडणूक आयोगही अशा आदेशावर पुनर्विचार किंवा पुनरावलोकनाच्या नावाखाली कोणत्याही प्रकारे हस्तक्षेप करू शकत नाही. असे आहे की विभागीय आयुक्तांना जिल्हाधिकारी यांच्या अशा आदेशावर हस्तक्षेप करण्याचा कोणताही अधिकारक्षेत्र (सुरुवातीपासून) नसेल.

22. आम्हाला या वस्तुस्थितीची जाणीव आहे की उच्च न्यायालयाने नमूद केलेल्या याचिकांवर सुनावणी करण्याच्या विभागीय आयुक्तांच्या अधिकारक्षेत्राशी संबंधित आक्षेप केवळ नाकारला नाही, तर प्रतिवादी क्रमांक 2 चे विवाद अर्ज फेटाळणाऱ्या जिल्हाधिकारी यांच्या आदेशाला (आदेशांना) उलट करण्याच्या निर्णयाला देखील गुणवत्तेवर दुजोरा दिला. उच्च न्यायालयाने खटल्याच्या गुणवत्तेशी निगडित विषय हाताळण्याचा प्रयत्न केला, ही वस्तुस्थिती पटते. आम्हाला त्या प्रश्नाचे परीक्षण करण्याची आवश्यकता नाही. कारण, प्रतिवादी क्रमांक 2 याने दाखल केलेली तक्रार फेटाळणाऱ्या कलम 14 बी (1) अन्वये जिल्हाधिकाऱ्यांच्या आदेशाविरूद्धच्या याचिकेवर सुनावणी करण्याचा विभागीय आयुक्तांना अधिकार नाही असे

एकदा ठरवल्यानंतर, उच्च न्यायालयाने त्यांच्या सांगण्यावरून इतर कोणत्याही प्रकरणाची चौकशी करण्याची आवश्यकता भासली नाही. परिणामी, अपीलकर्ता अपात्र आहे, या घोषणेसाठी प्रतिवादी क्रमांक 2 यांनी दाखल केलेले विवाद अर्ज नाकारण्याच्या, गुणवत्तेच्या आधारे जिल्हाधिकारी यांनी घेतलेल्या निर्णयाच्या शुद्धतेमध्ये जाण्यास आम्ही नकार देतो. अपीलकर्त्यांनी त्यांच्या वर्तनामुळे या न्यायालयातील सहभागासाठी स्वतःला अपात्र ठरवले होते, असे प्रतिवादी क्रमांक 2 ने विनंती केलेल्या याचिकेवर देखील आम्ही विस्तार करू इच्छित नाही, कारण आम्ही असे मत मांडले आहे की विभागीय आयुक्तांचे नमूद केलेले आदेश (आदेश) अधिकारक्षेत्राशिवाय आणि कायद्याने अकार्यक्षम आहेत.

23. त्यानुसार, हे अपील यशस्वी झाले आहेत.आक्षेपार्ह एकत्रित निर्णय आणि आदेश रद्द केला जातो. परिणामी, संबंधित अपीलांमध्ये विभागीय आयुक्तांनी दिनांक 15.07.2019 रोजीचे स्वतंत्र आदेशही रद्द केले आहेत आणि त्याऐवजी अपीलकर्त्यांनी दाखल केलेल्या रिट याचिकां मंजूर केल्या आहेत, ज्यामुळे जिल्हाधिकारी यांनी दिनांक 05.02.2019 रोजी पारित केलेले आदेश पुनर्संचयित केले जातात आणि प्रतिवादी क्रमांक 2 ने दाखल

केलेला विवादित अर्ज (अर्ज) फेटाळला जातो.खर्चाबाबत कोणतीही आदेश नाही.

बिभूती भूषण बोस **अपील मंजूर करण्यात येते.**

(सहाय्यकः प्रीतम भारती, एल. सी. आर. ए.)

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.